



## ОТЗИВИ ЗА РОМАНА „НЕПОТРЕБНИЯ“

### Виктория Благоева: ВЪЛЧИ ИНДИВИДУАЛИЗЪМ



Перспективата за преизгладената човечност препъва светлината на хоризонта. Точно там е приседнала съдбата на Непотребния. Думите са оглозгани и подхвърлени. Мирозданието лови смисъла на Истината.

„Непотребния“ на Георги Гроздев завещава формата на Истината, шлифован да образцова с примери за почтеност и непочтеност, искреност и фалш, живот и смърт. Това са примерите, с които се връзват примките за

потребностите, за справедливостите. Те освидетелстват философията за трудно практикуван живот на ръба на хоризонта, по острието между отсамно и отвъдно. Тази книга реваншира по границата за прекриване на значението, с които е снабден въануващият смисъл на живота, зареден със знаците, които, изтъпявайки, въздъхват с напмпаните въпроси въздуха на едно диагностирано общество. Тук, в тази притча за доброто и злото, всеки някак е представен. Тържественото око на Вълка ражда свидетеля на официалната търговия с човешкия живот. Читателят може да препрочита страниците с вдъхновението, което заключва като в молекула разноликостта на съвременността, изложена на витрината на отчаянието, с което се попъхва болката. Как да продължи животът, кликнат от безсмисления кинжал – подарък в егоистичната глан на заможния, на убиеца. Животът доверчиво попада в джоба на залеза, откъдето е трудно да се измъкнат добродетелите за украсяване на любовта – храненица на поколенията, на техните времена и семейства. Чета

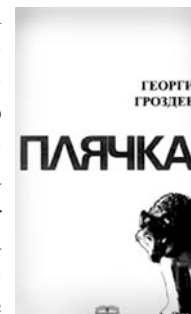
и препрочитам тази книга с будното желание да изпратя смъртта по пътя. Но достойнството ми е причакано от перспективата на побеждаващите, чиито инстинкти събират оправдания за вечния бременен морал с вкус на наркотик или болест. Защо те са победители ли? Защото са свикнали да побеждават и винаги тързват с душите, окопирани обикновено поредените им мечти. Защото са средностатистически и тяхната елегантна средностатистичност оцветява бъдещето.

Непотребна съм и не искам да споделям това бъдеще. Време е! Вълка дъбне!

### Проф. Вихрен Чернокожев: ДОКУМЕНТАЛНО-МЕТАФИЗИЧЕН РОМАН

„Непотребния“ е документално-метафизичен роман. На междата минало-бъдеще, бъдеще-минало Георги Гроздев търси да осмисли трайното в едно късопаметно за мнозина, още по за мнозина – лакомо потребителско днес. Издателската анотация чете новата Гроздева книга като продължение на „Плячка“ (2004) – роман, който получи заслужено висока оценка не само у нас, но и в няколко съседни и подалечни страни. Писах преди пет години, че „Плячка“ ще се чете като класическа анималистична проза, чиято актуална житейска задача е ако не да преодолее, то поне да направи по-поносима метафизическата безизходица на битието. Съвсем не съм бил прав; в метафизиката няма безизходица.

Сега, в „Непотребния“ играта на живот и смърт вече не е игра, а откровение от групи светове; там думите са напълно излишни. Мръвкарите като че ли окончателно са победили космичния Глиган, който в „Плячка“ в предсмъртен напън изхвърли семето си, та да не го остави в тялото си, което ще изгни. Някъде в безкрайността на



абсолютния живот са се позагубили и само рядко се мяркат из страниците на романа Хънтъра, и Бързата Красива кошута, Ния Нестинарката и г-р Лина Бижева. От тях Непотребния Боян помни: природата се самоотрича, за да живее. Колцина обаче са човеците, които имат сили и смелост да се самоотрекат, да останат в мълчанието или в тези 40 спасителни сънни видения на границата между реалното и метафизичното.

Непотребния Боян разказва – накъсано, фрагментарно, задъхано една много лична, болезнено лична история. В края на краищата, каквото и да правим, всички ние разказваме живота си. Но историята на Непотребния Боян е и опит за пътуване не над, а между световите. Там единственият, същинският начин на придвижване е осъзнаването, осъзнаването и пак осъзнаването на места и неща в непознатото. Четиридесетте видения на Непотребния, макар и да не отминават суматохите на безкрайния български преход към капитализъм, (който – в скоби казано – просто няма как да бъде мнозинство, та нека не се ваикаме), повествуват нещо далеч по важно: Всеки миг, съвсем всеки миг от човешкия живот е осъзнаване или неосъзнаване, погубване на безброй възможности. И нека не се оправдаваме с „кастата на саблезъбите“ и изобщо с каквото и да било! Скритото и тайното съвсем не е в недоотворените досиета; скритото и тайното е в осъзнаването и осъзнаването. Разчертали сме си прилежно житейската си представа за вечност, измисляйки си минутите, часовете, дните, седмиците, месеците, годините, времето изобщо само заради неумението в процепите между буквалното и невидимото да осмислим метафизиката на всекидневното. Миналото, бъдещето, скоропребодните суетливости на катадневното са само несръчно оправдание за неумението да живеем смислено собствения си живот, сега, тук, точно в този миг – пресечна точка между „абсолютното минало и абсолютното бъдеще“. Тук-там в романа са се промъкнали и екове от кресливата вестникарска врява; може би публицистичната злоба на деня съвсем естествено ще се отпече в

едно следващо издание на романа, заедно с „Плячка“.

Непотребния Боян носи с достойнство своята орис не само защото не се самосъжальява; самосъжалението на предела между бит и инобитие би го направило слаб, недостоен за познанието. Но все пак той се е победил; той е оставил случването само на себе си. Най-хубавите страници от романа са ония, където е отказал да бъде разказвач, изпълнител на това случване, а му е само свидетел, само свидетел... В паузите между думите, в оная само твоя бяла страница, която инкасаторът за електрическия ток, лихварят от банката няма как да попълнят. Страницата на собствения ни живот е единствено и само такава, каквато сами можем да си я съчиним – не благодарение на, а въпреки всички говоди на „здравия разум“. Блажен е не онзи, който издълбае името си „по водата на времето“, а който няма нужда от нищо, но ако поиска може да събере целия си живот в един миг.

Сънувайки, че е Вълк, идвайки в собствения си сън от далечни предсветове, Непотребния Боян най-после е наистина свободен, когато е несъразмерен и тъкмо поради това непотребен, дори на самия себе си непотребен. Колкото повече Непотребния опознава самотата си – толкова по-свободна е душата му. Само навътре в себе си открива нови възможности за съществува-!не Той – колкото и да не задгърбва подскоците на текущото – говори с езика на друга реалност, където метафорите, слава Богу, са безполезни; не стават за агнешка яхния и гювеч със зарзават. За мен „Непотребния“ не е просто литературна задача, а опит за спасяване на човешкото, за приближаване към предизвикателната безкрайност. На грузия полюс е невежеството, незнанието, демонстративният отказ от познание. Днес, когато семейната, родовата, личната, индивидуалната истории все повече инатливо се дистанцират от голямата национална история, книги като „Непотребния“ оставят важни и същностни следи. Важно и същностно е да успееш да устоиш във всички сезони на човешкия живот. Земното ни битие, радусът на земния ни кръг е само малка част от този живот.



## Проф. Божидар Кунчев: РОМАН ЗА СПАСЕНИЕТО И ПОДМЯНАТА

В новия роман на Георги Гроздев, озаглавен „Непотребния“, се поставя пак въпросът за спасението. И в този смисъл романът е своеобразно продължение на „Плячка“, излязъл преди няколко години и оценен положително от критиката. И тук трагичното интонира атмосферата на света, в който живеят, страдат и умират героите, някои от които срещнахме в „Плячка“. А причината за трагичното е пак в липсата на това, което позволява да се живее нормално, според нормите на един порядък, в който да има повече човечност. В „Непотребния“ трагичното е пак в съдбата на персонажите, обусловена до най-голяма степен от живота в страната ни по времето на прехода. Гроздев е постигнал нужната правдивост и животът на героите му ни сблъсква директно с моралната и социалната нищета на обществото, което не е спряло да деградира. Романът е богат на внушения, изправящи ни пред истината за една действителност, в която пълновластни господари са насилието и отчуждението. Гроздев е разкрил така убедително различните последици, предизвикани от „кризата на смисъла“, от това, че и този път, вече в ситуацията на преход, пак се оказаха непотребни смислодаващите ценности. Основното му внушение е, че позорът на сегашното ни време идва от позора на предишното, че деградацията на предишната епоха е свързана с днешната. И така ще бъде и занаят, докато Непотребния, тоест духовното и нравственото в човека, не излязат на преден план, за да се открият като почитани и действени начала в живота. С последното искам да кажа, че внушенията на романа се отнасят до голяма степен и до съвременния свят въобще, в който все по-малко се говори за смисъл и духовност. В който, както и в страната ни, все по-малко са онези, н е п о т р е б н и т е, устремени към истината и доброто, а не към борсата и банката, към шоуто, към това, което означава „криза на човешкото“. „Защо именно Човекът е непотребен, защо

Думите изтпяват и губят смисъл?...“. Ето го въпросът, свързан непосредствено със замисъла на романа. Гроздев е поискал на основата на един сюжет, свързан със сюжета на „Плячка“, да открие измеренията на дилемното и трагичното във времето на безпътница и убити пориви. Той пише всъщност за различните компоненти, изграждащи доминиращата днес опозиция „смисъл-безсмислие“. И едно непрекъснато „защо“ усещаме едва ли не във всеки ред на романа: защо се получи така, защо не разбрахме себе си, страната си, света, това, което отколе е причина за нашите безпокойства? Защо не успяхме? „Дълги години бяхме вързани – казва авторът. - Онзи, който носи отговорност, продължава да се крие. Когато ни отвързаха, продължихме да живеем постарому с мисълта за вѐжето – несвободни, неуравновесени. И ние, и децата ни сме повлечени от пороя, от Хаоса“. И още един цитат: „Не е ли животът ни битка, която сме обречени да загубим? Защо трябваше да ни се случва? Защо точно на нас?“. Такива са и другите въпроси в романа. Въпроси, опиращи пак до прозрението, че сме се оказали жалки поданици на Необходимостта, че царството на Свободата, където и думите, и човекът се изписват с главна буква, е все така непостижната цел. Причината е, както го разбираме от романа, в изначалната ни обреченост да бъдем слаби и безпомощни, раздвоени между стремежа и нашата неустановеност в един свят на несигурност и преходност, детерминиран от злото и покварата. Причината е, че тръгнахме на път, ние превръщаме живота си в неистинност и малодушие, в бягство от свободата, която, както казваха поетите, трябва да отвоюваме и защитаваме непрекъснато. Така „Непотребния“ е един роман за подмяната. Някой ни е подменил, лишил ни е от автентичност и болката, предизвикана от тази подмяна, е непоносима. Тя е преобладаващата емоция в романа, който непрекъснато отрича, за да станат отрицанията му категорична присъда. Ето една от тях: „Надвесени сме над паници, над тоалетни чинии, хипнотизирани от окоето на телевизионния циклоп. Мозъците ни не раждат мисъл. Мъртвило. Лежим пред екрани,



цъкаме и одумваме, натъпкани сме в миманс“. Изкушавам се да приведа и други два примера: „Тъпата диктатура е правила неоченима услуга на мнозина, като ги е потискала, тъй като, непотиснати, те веднага започнаха да издевателстват над другите и над себе си“. И друг пример: „Някаква голяма Потребна си отива с Непотребния. Той изчезва. Никои повече няма да го потърси. Поглъщат го същите черни дупки, от които излизат на свобода глутници. Те шетат по мезданите, влюбени в своя смел и невиджан профил“. Тези констатации включват романа в дебата за споменатата криза на човешкото, за кризата на ценностите, заради които светът ни е станал патология. Това е дебатът на ангажираната хуманност, както и на съвременната литература, дебат, от който струи и много песимизъм. Дебат за изчезващото, за умиращото в нас, за изчезналата персоналност, подменена с дбуногото съществуване, наречено „стаген човек“. Непотребния, тоест Голямото и Достойното в човека, е на път да приключи мисията си. Поне така изглеждат сега нещата.

Има ли тогава някакво спасение? Нали и „Плячка“, и „Непотребния“ обговарят с необходимата сериозност и отговорност въпроса за Спасението. Гроздев, скептичен в това отношение и чужд на евтините рецепти, все пак посочва изход. Прави го например с Непотребния Боян, емблематичен образ на красивото, духовното, творческото в живота, заплащано прекалено скъпо, за да бъде озарение, но и перманентно страдание. Говори ни за него и чрез Хънтъра, появяващ се и в този роман, за да бъде и този герой все така неподкупен, първичен, истинен и страдащ. Говори ни за него и с присъствието на една приказна, фантастична и заредена с подтекст духовна фигура, каквато е Вълка – същия този Вълк от преданията, Вълка, в който се е превърнал някога Боян Магьосника, поет и лечител, спасяващ и устремен към „неизбродимите предели на Душата“. Вълка с неговото фантастично присъствие в живота на персонажите е поетичният, смислозадаващият контрапункт в този драматичен сюжет за погубената човечност. „Вълка, само Вълка – ще прочетем в романа – ще

разрине, ще почисти с нужната сила и самоувереност. Осурането е човешко дело. Очистването е вселенско, космическо предизвикателство“. Вълка в романа олицетворява истината, правдата, необходимото възмездие, съпротивата срещу Злото. Той е светлата страна на живота, в която няма нравствени изроди като Змея и Стоян Стоянов-Медузата, няма търговци на хероин, бизнесмени, които са били палачи в предишния режим, няма храмове, превърнати на свинарници. Ако не е Вълка, както пише Гроздев, няма да открием и Непотребния, от когото винаги ще имаме нужда. Него вероятно ще го има във всяко време, за да бъде съвест и обвинение, другото име на истинския Живот.

Но да не избързвам с твърдението, че авторът е понечил да зазвучи и оптимистично. Повтарям, че в романа му всичко, за което се разказва, е наситено с мрачни интонации. Тук е огромното страдание на Хънтъра, гибелта на Савата, трагиката в живота на Непотребния Боян. Тук е отворителният живот на Медузата, който е убивал и продължава да убива според законите на онази метаморфоза, превърнала предишните властици в господари на днешния живот. Тук умира гъщерята на Хънтъра, отвличена бяла робиня, върнала се след много години при баща си без силата за физическо спасение и просветление. Тук е социумът, позволяващ да съществува, доколкото си победител в преизподнята на така наречения преход. Тук е най-сетне едно от последните внушения на романа, според което „колко по колко пъти скъсихме времето и разстоянието и пак си останахме все така отдалечени от звездите“. Не, авторът на „Непотребния“ не иска да изглежда оптимист. В „Плячка“ и „Непотребния“ той е само реалист, намръщен, разтревожен, страдащ реалист, който въпреки всичко още допуска, че е възможно някакво спасение. И това е спасението като акт на индивидуалното самонадмозване, на състраданието и човечността. Едно спасение чрез самотата и величието на истинното слово, на истинската литература, които са все още възможни. Неслучайно в романа има толкова вълнуващи и значими ре-



дове и за смисъла, и значението на писателското слово.

Това е книга за разпадналия се образ на човека, това е носталгичен призив за повече светлина в душите ни и причесъда, отричаща сегашното и предишното, тоталитарното време. Една вълнуваща и талантиливо написана книга!

## Проф. Милена Кирова: КАК МАГЪОСНИКА СТАНА НЕПОТРЕБЕН ЧОВЕК

Отказът от комерсиален престиж и желанието да се пишат книги с ясно, донякъде дидактично изразени нравствени послания продължава да генерира една алтернативна линия в българската литература днес. Към нея принадлежи и вторият роман на Георги Гроздев „Непотребния“. Той се публикува четири години след „Плячка“ и донякъде може да бъде разбран като нейно продължение – колкото заради появата на няколко вече познати герои и разплитането на сюжетни нишки, внесени с тяхното поведение в предходната книга, толкова и заради вече познатия повествователен стил, тук дори още по-подчертан, включително в своите крайности. Имам предвид фрагментарната композиция, която принуждава читателя да „върже“ интригата само с помощта на големи гедуктивни усилия; характери, изградени по принципа на монтажа, чрез налепване на поредица от „моментни“ снимки; елементи на притчова стилистика в съчетание с щедро разпръснати есеистични разсъждения; смесица от фолклорни и легендарни мотиви като механизъм за производство на символичен смисъл. Героят, който изнася общия замисъл на романа със своето сюжетно присъствие, е Боян Непотребния: едно превъплъщение на средновековната легендарна фигура, известна като Боян Магьосника. Непотребния идва от дълбините на времето, той е медиатор между Отсамното и Отвъдното, „белязан с дължността да пренася“; неговото цар-

ство е „бездната между плът и душа“; той е самият смисъл да съществува човешкото. Самото назоваване на вечно-човешкото, като непотребно емблематизира силния социален патос на книгата. Критиката на днешния свят, белязан според автора с неவிждано разложение на нравствените устои, представлява основното послание на романа. Непотребен днес е онзи, „който не е бил лакей“, комуто светът не е по мярка и той самият не е скроен по мярката на (избуялото лошо в) света. Някогашният Магьосник ще завърши като софийски клошар; ще го притиска целият боклук на човешките отношения – докато унищожи способността му да се възражда в епохите, да бъде нужен на някого, да пренася нещо... Последната метаморфоза на легендарния царски син в отпадък от трапезата на днешния свят внася апокалиптично кресчендо в нравственото послание на романа. Всъщност тук всички герои са решени по линията на упадъка и смъртта: някогашният безпогрешен ловджия Хънтъра става наемен убиец\*; гъщеря му Анастасия се завръща от сексуално робство в чужбина само за да умре, проядена от наркотици; Мара – вдовица на мафиотски бос, продължава да върти търговията с дрога и след смъртта на съпруга си Златю Змея; Савата – единственият наивен и честен човек – е намерен убит и захвърлен в канавката... Приемствеността на злото между две епохи на българския живот (и вероятно между всички епохи на дългата ни история) е представена в образа на Стоян Стоянов – Медузата. Някогашният активен служител на тоталитарните служби за сигурност днес е бос на тъмния бизнес: той осигурява канал за хероин през България, с парите си финансира две от най-големите партии и така гърпа конците на политическия живот. Медузата, или неуловимото в конкретната изразимост на някакви форми зло у човека, изглежда единственото постоянно нещо; той е всевластен и вечен като потребността от себе си в социалните отношения. Между всички герои снове Вълка: всевиждащ, всезнаещ, непредвидим... „Невъзможно е да вникнеш в мотивите му, да го прелъстиш, подкупиш, измамиш, хва-



неш, убиеш...“ – ясно е, че с тези характеристики може да бъде описана само смъртта.

Романът на Георги Гроздев не поражда оптимизъм и бодро настроение. Той е по-скоро документ на отчаянието в българския живот от началото на XXI век и не може да не бъде забелязан. Вероятно беше обаче да достигне до широка аудитория, ако не затрудняваше така преднамерено своя читател в потребността му да извлече последователност и сюжетен смисъл от разпръснатите фрагменти; ако му беше спестил част от моралистичната есеистика и попрескачаше гудактичната и вече демодурана употреба на съществителни с главна буква... Все пак и читателят се оказва донякъде успокоен в последните страници. Макар че Боян Непотребния си заминава от нас и след него започва друга епоха, има надежда крайт му да „бъде реставриран един ден, ако някой иска да го открие в тревите на Забравата и да тръгне по дирите му...“

В. „Култура“, 26 ноември 2009

## Проф. Симеон Янев: РОМАН – ДИАГНОЗА

### 1.

Всеки средно грамотен читател (и писател), ако си даде труд да попрочита рецензиите за съвременни български книги в престижните вестници и електронни сайтове или пък гледа предаванията за книги по националната телевизия може да си състави наръчник за „добро литературно писане“.

Добро литературно писане е онова, което е в тон с преводната или четена в оригинал успешна литература т.е заела призови места в тая или оная класация, на тая или оная медия, от този или онзи писател – носител на толкова и толкова награди.

За да бъде една книга успешна са нужни най-малко следните неща:

- да има остър сюжет (най-добре криминален), който да гържи читателя в напрежение;

- да се гържи прилично в границите на жанра, за да бъде лесно разпознаваема от читателя;

- да не загълбава много в социалното, в носталгиите, да не тревожи много читателя и никога да не му убива надеждата, че светът, в който живее може и да не е най-добрият, но е достатъчно добър за да успееш, ако се напънеш, та било то и с цената на половината си живот;

- да не се престарава много в похвалите към човека и особено към неговите чувства, да разказва живота мъжкарски, дори когато той е мижитурски.

- отживелица е всеки романтизъм, всяка утопия (за идеали може да се говори само с презрение).

Как може да бъде постигнато това?

Има много рецепти, но има загължителни съставки, чието отсъствие автоматично изхвърля книгата извън борда на успешните книги. Не мога да изредя всички, не защото са много, а защото пропорциите между тях са много, но не могат да бъдат пропуснати поне главните елементи – силно наподобен на живота сюжет, с наличие на криминална или близка до нея интрига, доза мистицизъм, доза езотерика, някакъв тип аномалност, някакъв тип любов (за препоръчване аномална) и всичко това в стилистичните редове на всекидневната реч, силно, още по-добре вулгарно, оцветена.

Високата част на тая литература трябва да съчетава всичко това със семиотични загадки, цитати, да убеждава в ерудираност, създаваща самочувствие на автора и ласкаеща читателя.

Такива ми изглеждат най-грубо очертани контурите на успешната литература в България в първото десетилетие на 21 век. Тая схема е толкова груба и толкова невярна, колкото е възможно в едно пъстреещо от варианти поле на успешни, полууспешни и неуспешни



книги в днешната литература на български, но тя е до болка вярна на принципа на преследвания успех.

## 2.

Казвам всичко това, защото не намирам нищо от него от заглавието до финалната точка в новата книга на Георги Гроздев „Непотребния“. Тя е тотално сгрешена в избора на сюжет и герои – говори за непотребния, сиреч ненужния човек в един самоопияняващ се от нужност свят. Не е остро сюжетна, не се поглъща, чете се бавно и четенето ѝ поне за мен бе колкото напред, толкова и назад.

Тази книга не е пластична, въпреки, че най-големия успех на Георги Гроздев поне в чужбина идва с един определено пластичен роман „Плячка“.

Дотук казвам, какво книгата не е, но това, което всъщност искам да кажа в тия редове е, какво тя е. Ще го кажа в няколко парадигми.

Книгата е обърната към вътрешните светове на героите, но не е психологична. За мен като професионален читател, това е най-интересното в нея; вътрешното не се излича, не се анализира, не се улавя в никакви потоци; то се графура. Фрагменти, сценки в едно реално протичащо сегашно време – похват, който не искам да нарека модерен, но който е напълно съответстващ на съвременното светоусещане на човека. Разказът в сегашното е безмилостен; той не оставя илюзии за минало, завършеност или незавършеност – той е като фотоснимка – това е. Фотосите се нареждат и това е ни превръща от зрители в съучастници. Книгата може да бъде четена адекватно само със съучастие. Съучастие замества острата интрига, не като съпреживяване, а като съмислене. Именно затова тя трябва да се чете колкото напред, толкова и назад.

Понеже светът на действието е абсурден, мисълта търси опора сама в себе си, за да направи абсурда поносим.

Героите на „Непотребния“ са пресирани от абсурда до степен, че загубват плътта си и съществуват като сим-

воли. Романът изобщо е поле на символи. Символите са знаци на абсурда – негов продукт и единствено негово противостояние. Те имат своя типология според това дали се вписват или му противостоят. Вписващите се са приложимите, противостоящите – неприспособимите – Боян, Савата, Христина, Анастасия, Хънтъра. Именно те носят основното послание; когато съпротивата е безуспешна, самата неприспособимост е съпротива, както на личността е обвинение.

Но това съвсем не означава, че са разноточни. Само онзи, който напълно загуби естествената си човешка способност за приспособимост в този свят, получава достъп до отвъдния. Гроздев е открил тази аксиома на Кант в своя Боян, човекът, преобразяващ се във Вълк – свещеното животното, чията символика обозначава невидимия проход между феноменалното и ноуменалното. Смъртта витае на тази невидима граница между световите и отнася най-напред най-незащитимите – Савата, Анастасия... За абсурда може да се говори смислено само от тази граница, тъй като само в нея той се отлива в образ, в идея, с една дума в нещо изразимо. Поради това и целият роман на Гроздев не е изграден от глави, а от видения.

Призрачният социум, който свидетелстват виденията е безнадеждо атомизиран социум на хора с умъртвена съпричастност. Това състояние е огледално изразено и в езика. Когато в езика на едно общество ставането се изразява като случване, самият език крещи от безсилие, защото човекът се мисли като блуждаец атом сред други блуждаещи и обезсъдбени, защото нищо не зависи нито от собствените им усилия, нито от съдбовни предначертания.

В тия имагинерни видения лесно можем да познаем днешното българско, съвсем не имагинерно, състояние. Това е и откровената цел на Георги Гроздев.

Ако диагнозата на едно общество е задача на литературата, романът безусловно е изпълнил своята. Но аз искам да отида и по-нататък. Много книги на български език запълват всекидневно българския пазар. Почти напълно обаче между тях липсват българските книги; Неус-



товият стремеж за продаваемост, неизбежно изисква заличаване на марката. Романът на Георги Гроздев върви в обратната посока; - настоява на марката. Искам да виждам в това симптом, защото ценността на различieto е реална само и единствено чрез образа на различното.

## Писмо от Евтим Клетников

Скoпие 17.12.2009

Драги Георги,

Добър ден. Модерната компютърна и интернет технология ми е далечна. Аз съм малко архаичен поет. Може би и защото щастieto на чистото битие има повече архаични, отколкото модерни черти. Неолитът, пълен с тишина, слънце и мляко, вероятно е по-щастлив от нашето днешно време на една депресивна и невротична цивилизация...

...Също така ви благодаря и за вашия нов роман „Непотребния“, който ми изпратихте заедно с „Балкани“. Прочетох го на един дъх и с голямо удоволствие. Отдавна не съм чел така необичаен текст. Той е алхимически в истинския литературен смисъл на това понятие. Истинска амалгама на реално и иреалното, на ангелското и животинското в човешката природа. Мисля, че мозаичната форма на романа е извънредно функционална със замисъла да се изобрази негостолубивият свят на нашето време и цивилизация, преди всичко неговата морална атрофия, от една страна, и вътрешните психологически травми на човека, „мъката на екзистенцията“ (Сартр) в този свят. Отсъствието на класически линеарен сюжет дава по-голям размах на въображението, на неговата спонтанност, ирония и съвсем смела асоциативност. Главният герой на романа Боян Непотребния е алфа и омега, призма, в която се фокусират и пресичат всички идеи, образи и размисли за екзистенциалния абсурд, всички отблясъци на тъмните дълбочини и рани на човешкото битие. Митът за вълка, особено при съствац в митологията и колективната психика на сла-

вянските народи, също така извънредно добре функционира в романа. Той е архаичната, тъмната природа на Боян, неговото животинско алтер-его. Веднъж Боян и вълкът са нещо отделно един от друг, веднъж са химера, комбинация от две различни половини, друг път са цялостно и до неузнаваемост слети, амалгамизирани един в друг. Тогава те, когато са в единство, са и най-загадъчни.

Въобще целият роман „Непотребния“ може да се чете и като комплексно антроположко есе, развито в романова форма, за да бъде текстът привлекателен, подложен на литературната сугестия и на магията на разказването.

Ето, просто чувствах необходимост накратко да ви кажа, Георги, моите впечатления на читател за вашия нов роман, макар и съвсем в лаконични шрихи. Още повече че днес читателите наистина са много редки, вярвам и при вас, както и у нас. И модерното време на сурово феодално-капиталистическо съществуване, в което единствената цел на новосъздадените капиталисти е материалната печалба и модерната технология, много далече от каквато и да е теология, убиват и читателя, и изкуството, и културата. Все повече и повече около нас е пустиня. Писателите, както и пророците, съществуват именно за да оплодят тази пустиня.

....

*С най-искрени поздравления и почит: Евтим Клетников\**

## Яница Рагева:

### „НЕПОТРЕБНИЯ“ В ИЗМЕРЕНИЯТА НА ЖИВОТИНСКОТО И ЧОВЕШКОТО

Новият роман на Георги Гроздев не е от онези книги, които се четат на един дъх. Той е роман, който възправя писателя срещу делничната страна на битието, успоредява мисълта за живота с мисълта за безсмислието на живота. Роман за „подмяната“ (Кунчев) на човека, който

\*Евтим Клетников – бивш директор на Стружките вечери на поезията, изтъкнат македонски поет, преводач, есеист и културолог.





може да бъде четен „само със съучастие“ (Янев), за което читателят, отворил страниците ѝ трябва да бъде готов и се изразява като „съмислене“ (Янев). Формално романът „Неподробния“ е изграден от 40 видения – представени фрагментарно, по-скоро като съновидения, отколкото реално протичащо време – на Неподробния Боян от Отсамното, тукашния постсоциалистически свят, който многократно бива сравняван с времето на социализма, без това да се превърне обаче във водеща нишка на повествованието. По-важно, ключово се оказва друго – превръщането на човека в животното или по-точно казано – припомнянето на връзката на човека и животното, характерна за тотемичната митология. Тази метаморфоза-припомняне изгражда единия от пластове на „Неподробния“ и задава една от перспективите на четенето му – а именно – чрез въвеждането на анималистичната образност. Тя функционира най-често чрез опозицията вълк–мекотело. И Вълкът, и Медузата дебнат – Вълкът следва персонажите, хората, из пътя им, Медузата – също – Савата и непълнолетната. Естеството на „дебненето“ при двамата герои е различно мотивирано – при Медузата хищно, погубващо, той е „човек зад кадър“, а сам се разпознава и като „сокол“, акцентирайки на безпощадността на птицата, а не на свещеността на символа, като изразител на живота. При Вълкът се откроява съхраняващо „дебнене“, предизвикващо припомняне и очистиране у преследвания (Анастасия вие заедно с Вълка и виейки, изплаква болката си. Този неин жест напомня, от една страна, фолклорно-приказен мотив за безпрепятственото общуване на човек и животното, но, от друга, бележи единствената възможност на общуване в обществото – по-лесно да споделиш с животното, отколкото с друг човек).

Анималистичната натовареност на образите в романа може да бъде групирана в няколко нива на функциониране. На всяко от тях образът на вълка се явява, за да създава и преобръща митовите за себе си. Той му е положен в тях, му е несъвместим, различен, несводим до определяемост. Боян Вълка е му Боян Магьосника, му Елен, „хукнал към

водни извори“. Образите на Вълка и Елена се сдвояват, сливат в търсенията от въпросителни изричания, с които творецът съгражда живота си. Най-трудните му въпроси идват от детството, но възмъжаването не ги заменя с по-лесни. Питането за Смъртта и Живота, мястото на човека във и между тях изграждат „есеистичната“, не сюжетната част на романа. Сюжетността е положена между въпросите на Боян, Савата, Медузата, Анастасия, Хънтъра, Мара и д-р Луна Бижева. Персонажите са конструирани преди всичко като питащи гласове, отколкото като ясно разграничени индивидуалности. Камерната численост на героите от „Неподробния“ побира в себе си персонажи от постсоциалистическото общество, тяхното справяне с него, питайки се за паметта ни като общност.

Общността, както беше споменато по-горе, функционира в романа чрез своята явна отнесеност към животинското. В „Неподробния“ могат да бъдат разграничени няколко нива на поява на анималистичното.

Символистично ниво. Това ниво е представено най-вече чрез хтонични образи, след които е не само Вълкът, идващ от Отвъдното, но и Змея, който в романа е сред образите антагонисти на Вълка, и представя фигуративно „групото“ хтонично – на разпада и на поквареността. Образът на вълка стряска съвестите, този на Змея ги приспива в наркотични съновидения. Други от персонажи се разпознати като лястовица (д-р Луна Бижева) и змия (Анастасия).

Сравнителна анималистичност. Човек и животното категорично се сближават, като моралното превъзходство е за сметка на анималистичните представители – пчели, гъски, лястовици, – определени накратко като честни животни.

Анималистично разпознаване на човека на ниво биология. Човек принадлежи към фауната по своята биология. Анималистичното преминава отвъд пределите на символа и сравнението. Човекът е не само животното, но е мутирало животното, дебнещо се за лишена от чувственост любов.



## Проф. Мария Младенова ЦЕНЕН ПРИНОС В ИСТОРИЯТА НА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ СРЪБСКИ БИБЛИОТЕКИ

Освен персонажните единици, с анималистична натовареност е и времето („кучешки времена“), топосите (хълм като „голям зелен смок“, жилището на Боян – бърлога). СВързан с животинското е и образът на ловеца, човекът, който притежава знаенето за животното, разчита следите му, познава навичките му, следи го търпеливо.

Романът е сглобен освен „чрез налепване на поредица от „моментни“ снимки“ (Кирова) и от богатата метафорика, чрез която новото време на демокрацията е представено като притчово, като отдавна било (Храма, Камбаната с откъснат език, измрялото село).

В „Непотребния“ може да бъде забелязана и алюзия за Ботев („глухо и тежко“), доколкото актуалността на Ботев е значеща във всяко време на отстояването на принципите на свободната воля. Следвайки вероятността за Ботево изговаряне в рамките на романа можем да набележим Вълка, основният анималистичен образ в книгата, не само като извечното противопоставяне на творчеството, пребиваващо в Отсамното, на Тукашното, в Безвремието на Творческото уединение (и самота), но и виенето на вълка като виене на човека, обезценен в живееенето му тук и сега. „Глухо и страшно“ както при Ботев, откънятва животът в днешното, когато успяват особени индивиди, наречени не цюоти, а „мушмороци“ – хората с изличена индивидуалност, безименните „герои“, успяващи да се пробрат навсякъде и да оцелеят физически. На всяка цена. Вълкът не е готов да я плати. Той си иска свободата да бъде себе си.

Авторката на рецензираната книга проф. д-р Гордана Стокич е сред известните библиотековеди на съвременна Сърбия. Тя работи в Катедрата по библиотекознание и информатика към Филологическия факултет на Университета в Белград, където преподава „История на книгата и библиотеките“, „История на сръбските библиотеки“ и „Мениджмънт в библиотеките“. Автор е на около 55 научни статии и на няколко монографии: „Към философията на библиотекознанието: Джес Шири и теорията и практиката на библиотекознанието през XX век“ (2002), „Мениджмънт в библиотеките“ (2003) и „Управление на библиотеките в обществото на знанието“ (2007). Носител е на наградата „Стоян Новакович“ за 2002–2003 г., получена от Библиотечното гружество в Сърбия, основано на 14.XII.1947 г. в Белград, поради което 14.XII. се чества като Ден на библиотекаря в страната. Наградата е на името на проф. Стоян Новакович (1842–1915), известен сръбски филолог, преводач, книжовник, библиотекар и водач политик от края на XIX век. Дружеството връчва ежегодно 5 награди. Четири са „Библиотекар на годината“ – по един от публичните, училищните, университетските и специалните библиотеки, а петата е за най-добра библиотековедска книга, публикувана през годината. Наградите се определят от специална комисия към Дружеството на библиотекарите. Пишейки тези редове, си мисля, че би било добре (и е време) и Българската библиотечно-информационна асоциация да създаде аналогична награда на името на проф. Стоян Аргиров или проф. Иван Д. Шишманов, които, както знаем, имат съществени заслуги за развитието на библиотекознанието и библиотеките в България.

Кунчев Божидар, "Непотребния", 16 Дек. 2009, [www.svoboddata.com](http://www.svoboddata.com)

Янев Симеон, "За романа "Непотребния" - <http://www.balkani.eu>

Милена Кирова, Как Магьосника стана непотребен човек – в. „Култура“: Брой 41 (2568), 26 ноември 2009

268 Първа публикация: в. "Литературен вестник", бр.8/ 3-9 март 2010.

Гордана Стокич печели и Фулбрайтова стипендия в областта на библиотекознанието за 2005–2006 г. Член е и на редакцията на сп. „Панчевачко читалище“.

Рецензираната тук книга е нейната четвърта монография. С нея авторката ѝ цели да постави началото на написването на пълната история на сръбските библиотеки, тъй като досега, въпреки многобройните изследвания, посветени на отделни библиотеки, Сърбия няма цялостна и изчерпателна библиотечна история. Поради това тази книга запълва една съществена празнина в библиотечната и културната история на нашата западна съседка.

Написването на цялостна история на библиотеките в която и да е страна, има голямо значение, тъй като тя разкрива появата и разволя на духовните, интелектуалните и естетическите потребности на обществото, когото са израз и на стремежите на човешката личност да се развива и усъвършенства. Историята на библиотеките е и своеобразна история и на ценностите, когото едно общество избира, подкрепя и утвърждава в хода на своето развитие. Тя разкрива и мотивите за създаването на библиотеките, отношението на обществото към собствените си писмени и книжовни традиции, изяснява и редица съвременни въпроси, както и тяхното бъдеще, което е обусловено в значителна степен от миналото им.

Важно достойнство на изложението е и фактът, че Г. Стокич е разкрила историята на сръбските библиотеки през Средновековието не изолирано, а в широк исторически контекст: държавен, правен, икономически, религиозен, културен и книжовен.

В същото време история на библиотеките на която и да е страна разширява и нашите представи за духовния живот, образованието и учебното дело в нея през определен период от развитието ѝ, дава информация за възходите и катаклизмите, когото библиотеките преживяват, за зависимостта им от политическата, църковната и гражданската история на държавата.

Ключов проблем за всяко историческо изследване е проблемът за периодизацията. Макар че в научните публикации крайната граница на Сръбското средновековие се сочи различно, авторката на книгата е решила да постави за негова граница две важни събития в историята на цивилизацията: падането на средновековната сръбска държава под турско владичество, което по време почти съвпада с падането на Византия под ударите на походите на кръстоносците, и изобретяването на книгопечатането с подвижни букви – западноевропейски културен феномен, случил се съвсем независимо, но по време, съвпадащо с вече споменатите събития.

В течение на десетилетия от средата до края на XV век се изменя и военната, и политическата, и културната карта на Европа. За разлика от Европа, която продължава да се развива в духа на хуманизма и Ренесанса, Сърбия след първите предвестници на новия хуманистичен дух пада под османско владичество и нейната съдба за дълго е откъсната от културните движения на Западна Европа.

Периодът на османското владичество в Сърбия се отличава със своите исторически рамки и има собствени характеристики: теми, писатели, ръкописни и печатни книги, други читатели, когото авторката смята, че трябва да станат обект на отделно изследване.

Според оценките и предположенията на изследователите в света са се съхранили около 9000 сръбски ръкописи от XII–XVIII век. От тях само няколко ръкописа се отнасят към XII век, а към XIII – около 180.

Броят на ръкописите през XIV в. и особено през втората му половина стремително нараства.

Ръкописните книги, създадени в Сърбия през Средновековието, черпели вдъхновение и мотиви главно от живота в средновековната държава и християнската църква, но печат върху тях оставят и взаимните византийско-сръбски културни влияния.

В тези кодекси преди всичко са се съдържали произведения на преводната литература, чиито оригинали били написани на гръцки език.

Така в техния състав до нас са дошли части от Свещеното Писание, което е основен паметник на писмеността за средновековната култура, преведени отделно или избрани откъси, разпределени в определена последователност, а също преводни апокрифи, агнографни, църковна поезия, първите светски литературни жанрове: романи, поведи и басни, исторически и юридически текстове. Сред тези ръкописи се е съхранила и богатата оригинална литература, произведенията на която са написани на сръбско-славянски език.

Авторката установява, че въпреки историческата, културната и художествената ценност на тези книги за библиотеците, в които те са се пазели, до нас са дошли само откъслечни сведения, позволяващи да се изграждат предположения за техния обем, тип, устройство и използване.

Според изследователката през Средновековието, както и у нас, в сръбските земи се различават два типа библиотеки: частни и манастирски. Към първата група се отнасят библиотеците при двора, книжните сбирки на държавниците, дворяните и по-състоятелните граждани, а към втората – колекциите при храмовете, манастирите, општинските килии и постниците.

Безспорно е, че най-старата и най-богата сръбска средновековна библиотека е тази в манастира Хилендар на Атон, основан през 1198 г. от сръбския жупан Стефан Неманя, основател на династията Неманичи, който се замонашва, и неговия син Растко, който по-късно става архиепископ под името Сава.

Опирайки се на познати и напълно нови данни, Стокич със сигурност и без колебание изтъква Неманичите като личности, които първи и трайно проявяват интерес към библиотеците в Сърбия.

Първ Растко Неманич създава добра организация в манастирската библиотека, а също и първите правила за опазване на ръкописите в средновековната книгохранителница през XII век.

Проследявайки ролята за библиотеците на редица представители на династията, Стокич стига до последния Не-

манич – монарха Йоасаф, каталогизирал през XIV в. 1173 гръцки и 439 други книги в манастира Ватопей на Атон. Според Стокич той е и първият сръбски средновековен библиотекар.

Според каталога на кирилическите ръкописи, съставен от Димитрий Богданович, и тези на старопечатните книги, изработен от Деян Медакович, днес в манастирската библиотека в Хилендар съществуват 815 ръкописни и 79 старопечатни книги, които са добре изучени.

Стокич твърди, че сравнително недостатъчно е изследвано книжовното богатство на Хилендар от гръцки ръкописи от XI до XIX в., които са над 150.

През XIII в. е създаден архив на този манастир, в който днес се пазят около 200 документа от края на XII до края на XVIII в., написани на сръбска кирилица. Към тях се отнасят: грамоти на сръбските държавници, дарени на Хилендар (60), грамоти на Карейската килия (5), дарствени грамоти на манастирите и храмовете в Сърбия (22), както и сбирка от вътрешни атонски актове.

Много богат е и хилендарският архивен материал на чужди езици. Той съдържа сбирка от гръцки грамоти (над 170), влахийски и руски грамоти (9), както и сбирка от турски документи (над 1700). Архивните документи от XIX и XX век са отделени в самостоятелен фонд, който е разделен по езици на три части: турски, гръцки и сръбски.

В края на XIX в. Сава Хилендарец организира фонда на библиотеката, като го разделя на ръкописни и печатни книги, а печатните групира на старопечатни и нови, сгъва ги и ги нарежда хронологично по годината на отпечатването им. През 1897 г. Сава Хилендарец създава и „Каталог старина Хилендарских“, в който включва описанията на 471 ръкописа и 147 старопечатни книги, които не е отпечатан, но се пазят и до днес в манастира.

Ръкописният фонд на Хилендарската библиотека е изследван и разкрит извънредно компетентно от Д. Богданович и Д. Медакович (през 70-те години на XX век). По същото време е изградена и нова сграда за библиотека и

музей, като Националната библиотека на Сърбия поема редица отговорности, свързани с уреждането им на научни основи.

Най-новият хилендарски фонд съдържа над 30 000 книги от XX в., които са постъпили като дарения на манастира.

Авторката обръща внимание на факта, че наследниците на Неманичите също създават редица библиотеки. Проявявайки държавническа мъдрост, те толерират развитието на книжовността. През XIII в. те създават два от основните литературни жанрове в Сърбия – житието и службата. По време на своето управление Стефан Неманич не само подкрепя манастира Хилендар, но през XIII в. основава и други важни средища на сръбската книжовност и култура в Сърбия – манастирите Студеница, Жича и Милешева, – в които поставя началото на активен книжовен живот.

Стокич изтъква, че по времето на крал Стефан Душан Сърбия достига значително държавно и културно могъщество, което му позволява да построи значителен брой храмове и манастири, които също стават средища на културен и книжовен подем. Важна роля в управлението на държавата от този период има и съпругата му Елена – сестра на българския цар Иван Александър, която е имала не само културни интереси, но и собствена библиотека.

Върху основата на резултатите от изследванията на сръбски медиевисти, посветени на сръбската средновековна писменост и книжовност, и на базата на продължителни собствени проучвания Стокич установява, че днешните ръкописни колекции на манастирите Жича, Студеница, Грачаница, Високи Дечани, Манасий, Печката патриаршия и редица други са относително скромни, но притежаваните от тях писмени паметници свидетелстват за това, че в тях и скрипториумите им през Средновековието е съществувала активна книжовна, преводаческа и преписваческа дейност.

Интересни и достоверни, но непълни са сведенията, които Стокич излага за няколко владетелски и частни библиотеки на заможни граждани на Сърбия. Доста фрагмен-

тарно тя представя сведенията, достигнали до нас, за личната и дворцовата библиотека на Неманичите, предавана от поколение на поколение, поради това, че те са били изключителни поклонници на книжовността, читатели и автори на книги. За техните интереси днес се съди по две от най-старите сръбски книги – Мирославевото и Вукановото евангелие, както и от някои други, отличаващи се със златни и сребърни релефи на кориците и с украса от скъпоценни камъни.

Със сигурност е съществувала и богата библиотека при двора на деспот Стефан Лазаревич, издигнал в култ учеността и образоваността, който сам е чел и писал на сръбско-славянски, превеждал е от гръцки, добре е разбирал латински и турски, а част от книгите му са носели печата на личния му екслибрис.

Има сигурни факти и свидетелства, доказващи, че значителна библиотека е притежавал и деспот Георги Бранкович, в която се пазела и богата ръкописна сбирка. Неговите синове също са били почитатели на книгите, а съпругата му Ангелина е притежавала собствена библиотека. Сред книгите на Бранковичите, достигнали до нас, се среца известният „Мюнхенски псалтир“, богато украсен с миниатюри.

Изследователката предполага, че значителна библиотека е имал и книжовникът Константин Костенечки, който в началото на XV в., след трагичните събития в Южна България, бяга в Сърбия.

Приет добре от владетеля Стефан Лазаревич, той развива активна педагогическа, книжовна и дипломатическа дейност, а след смъртта на своя покровител написва известното „Житие на деспот Стефан Дечански“, който е имал силно интелектуално обкръжение и се е занимавал с книжовна дейност.

Г. Стокич доказва, че значителна лична библиотека е имал и Никола де Архилупис, латински канцлер при двора на сръбските деспоти в продължение на двадесет години. Бил е високообразован, знаел е отлично латински и италиански език, а като вещ дипломат е участвал в много от

преговорите, които са водели деспотите на Сърбия. От библиотеката му са запазени произведения както на римски класици, така и на италиански хуманисти, сред които е и „Буколики“ на Франческо Петрарка.

Значително място в интересното изследване на Г. Стокич заемат и българо-сръбските културни и книжовни взаимоотношения.

С историческа и научна достоверност е разкрита активната роля на цар Симеон за утвърждаването на Преслав като културен център на славянския юг и за превръщането на IX век в златен век на българската книжовност, която тогава бележи високи върхове.

Подчертана е и ролята на учениците на Кирил и Методий, които развиват активна преводаческа и преписваческа дейност в България, като създават и свое оригинално творчество – преди всичко жития, но и нови книжовни жанрове, каквито са каноните и службите. Тези жанрове стават класика, наситена с богат свят от идеи, изразени с поетически език.

Техните произведения се превръщат в образци на средновековната книжовност и оказват влияние и върху развитието на сръбската книжовност.

Значително място в проучването си Стокич отделя и на Охридската книжовна школа, създадена от Климент Охридски – един от най-даровитите ученици на Кирил и Методий.

Разкривайки делата на известни и малко известни книжовници, преписвачи, калиграфи и миниатюристи, авторката успешно е изградила историята на книгата и библиотеките в средновековна Сърбия, с която запълва едно празно поле в сръбската медиевистична наука.

Към книгата има и две изключително полезни приложения, които значително обогатяват и онагледяват нейното интересно съдържание.

След кратко пояснение за особеностите на богослужбения живот, в което авторката изтъква и необходимостта от литургически книги за неговото правилно протичане, тя дава енциклопедични статии за 16 от най-използваните

в общественото и частното богослужение книги (с. 72–78), сред които са Акатист, Апостол, Библията, Ирмолог, Евангелие, Минея, Номоканон, Октоих, Паримейник, Псалтир, Службник, Типик, Требник, Часослов и др., които и днес се използват по време на службите в Православната църква и за потребностите на дневния, седмичния и годишния богослужебен живот.

Второто ценно приложение се състои от 34 сполучливо подбрани цветни илюстрации, които са с отделна номерация на страниците. След картата на манастирския комплекс на Света гора следват цветни илюстрации на Хилендарския манастир, на новата сграда на библиотеката му, на други сръбски манастири, в които е кипял книжовен живот. Показани са и известни евангелия, сред които Асеманиевото, Мирославовото, Рагославовото и редица други, като в легенда коректно са посочени източниците, от които е взет илюстративният материал, а подбраните образци сполучливо показват високите постижения в изкуството и украсата на средновековната ръкописна книга.

Изданието е снабдено и с прецизно изработен показалец на имената, употребени в текста. Той включва над 500 имена на личности, на библиотеки, на манастири, на местности, градове и страни, заглавия на книги (главно средновековни). Това значително разширява справочно-информационните възможности на рецензирания труд.

Прави впечатление и богатата библиография към книгата, която включва 107 главно сръбски източника, разделени на монографии – 64 и 43 статии, наредени обратно хронологично по годината на публикуване.

Това, което прави впечатление, е активната публикационна дейност на сръбските учени в областта на медиевистиката. От 1966 до 2007 г. в страната са публикувани 62 книги, които имат за обект историята, литературата, изкуството, духовния и книжовния живот през Средновековието в Сърбия.

Хронологичният обхват на статиите е от 1954 до 2007 г. Част от тях са публикувани в сп. „Библиотекар“ – орган на Библиотечното дружество на Сърбия, в „Летопис Ма-



Любка Стоичкова  
ЗА РАЙНА МАНДЖУКОВА –  
ЗА ПРОПУСНАТОТО,  
(не)УСЕТЕНОТО, (не)ОСЪЗНАТОТО,  
но НАЙ-СЪКРОВЕНОТО

тице сръпске“ (Нови Сад), „Библиографски вјесник“ (Цетина), „Археографски прилози“ (Белград), както и в сборници, посветени на проучвания на известни сръбски манастири, играли важна роля в духовния и книжовния живот на страната през Средновековието, като Хилендар, Високи Дечани, Грачаница, Студеница, Николица и други.

Няма съмнение, че сръбската медиевистична наука е получила една ценна книга, която се чете с интерес и има за предмет тематика, която е близка и на нас, българите.

В нея по един знаменателен начин тя е поднесла резултатите от изследването си, посветено на историята на книгата и библиотеките в средновековна Сърбия. Достойнство на труда на авторката е и това, че тя е разкрила успешно процесите на сръбската книжовност не изолирано, а в условията на европейския културен и духовен контекст.

От сърце пожелавам на авторката трудът ѝ да бъде последван и от други успешни изследвания, така че след време Сърбия да има цялостна история на своите библиотеки.

Книгата ще бъде интересна за студентите по библиотекознание, изучаващи феномените книга и библиотеки, но според мен тя ще бъде полезна и за историците и теоретиките на средновековната култура, а също и за изследвателите на културно-историческото наследство на балканските страни, които поради това, че имат близка историческа съдба, историята на книгата, на библиотеките и на културните институции също имат сходна участ и история на поява и развитие.

**Кръстопът** е нещо повече от българска дума, която е в ядрото на лексикалната ни система. Тя означава не само място, където се пресичат и кръстосват пътища; кръстовище. Книжовната норма е узаконила правото на символния за българите КРЪСТ и идеята за безкрая ПЪТ да формират абстрактния семантичен обем на сложната и от словообразователна, и от морална гледна точка дума. Кръстопътят е място за размисъл, за оценка, за важни решения. Кръстопътят е личен избор и в крайна сметка съдба... За енергийната сила, с която това съществително име е натоварено, свидетелства спецификата на богатите му географски варианти (диатопични синоними), които откриваме в Найден-Геровия „Речник на българския език“: *разпът, разкръстница, разкръстак, раздрум*. В диалектното лексикално множество съществителното е просто в плана на образуването си, т. е. коренът *кръст* е мотивиращата дума. И това като че ли задоволява пространствените представи на носителя на езика. Усетът му за съдбовното, което съдържа понятието кръст, е подчертано от представката раз-. Може би някъде в езиковото си подсъзнание българинът свързва значението и звученето на тази представка с „разпятие“?

И сега за множественото число – *кръстопътница*. Точно намерен еквивалент на моралните ни и обществени лабиринти. *Кръстопътница български* – великолепно заглавие за колебанията и решенията; за търсенето и (не)намирането;

за малките човешки радости и големите обществени проблеми и в крайна сметка за изповедта, която авторката Райна Манджукова прави пред съда на зрителите на „Облаче ле бяло“, пред българите по света и пред всички, на които не е безразлична „галактическата песен, Боже, как е излел Делю хайдутин“.

Съдържанието на тези редове е лингвистичният подстъп към книгата, начинът да се прочете между редовете на искрените изповеди тревожното очакване за по-ангажирано отношение на властимащите към българите от „Другата България“.

Кръстопътница български е полифонична (в буквалния смисъл на думата) книга. За предпочитайщите поетичната изповед родената през 1970 година в българското бесарабско село Кайраклия Манджукова (по баща Бурлакова) е сплела венец от изстрадани откровения. В тях емоционалната гама се простира от *Цената* на поредния *пропуснат гроздобер* и пословичната за бесарабските българи връзка с корените (*От извора ти български да пия; Вековната гора шепти легенди за славно минало*) до тихата надежда, че *тук* ще си остане *сега* и *отвъд живота*. Не се наемам с отговорната задача на литературен критик, чието професионално перо би оценило оригиналността на включените в книгата шест стихотворения. Подредени в изречение – *Кажки ми, бабо, цената на надеждата и признанието към големото сърце на малката земя* (вмъкнати са само предлозите *на*, *към*, и съюзът *и*) – заглавията представят моралната равностметка за житейския път и, разбира се, за личния избор на авторката.

Читателите, които Манджукова допуска до неспокойния свят на размислите си, могат да се насладят на писмата ѝ. Искрена, открита, тя улавя пулса на онази, българската Америка, *в която има всичко – от престъпни типове до милионери, от безделници (да, има ги и в Америка), доволни на парче хляб и чаша вино (респ. пица и бира) днес и немислещи за утре...* Най-важното за нея е споделяната пред приятел убеденост, че *българите навън ще си бъдат българи, независимо от това дали България ще се*

*грижи за тях, или не...* Важна е и другата гледна точка – на чужденеца, докоснал се до нашата *многолика България* и описал размислите си в „писмо на един американец“. Удивителното за чуждия манталитет не е това, че хората *псуват страната си в кръчмата на чаша ракия*, а нещо друго, нещо наистина уникално, което и на авторката дава усещане за единство по национална принадлежност: *едни три минути в годината, които събират в едно далечните праисторически корени на тази страна и нейното европейско бъдеще*. Всяка година на 2 юни в 12 часа, *в тези 3 минути мислите на 7 милиона българи са концентрирани в едно и това едно, в крайна сметка, е страната им, България*. Великолепно обяснение на необяснимите неща. Това, което всеки от нас – *бедният и богатият, селянинът и министърът, патриотът и космополитът* – чувства посвоему на този ден и в този час, Райна Манджукова е изразила с искрящи от гордост слова: *Що се отнася до мен, чужденеца... Аз в тези три минути... обикновено изпитвам позорно чувство на завист. Да, аз завиждам на целия български народ и на всеки българин поотделно*. И в края на книгата авторката включва едно *Почти лично писмо до хората, които познава*. Прочетете го, нищо, че не ви познава. Най-малкото, защото ще помогне да си отговорите на въпроса художествен текст ли е писмото, или не. Но и за да почувствате, че Райна Манджукова *наистина Ви обича*.

Ако стиховете и писмата придават в общото звучене на „Кръстопътницата“ тоналността на струнни инструменти, каквото и да означава това, то есеистиката, която авторката създава по различни поводи още от 1996 година, изгражда ясно и безапелационно послание, условно наречено „Оратория за Родината“.

Където и да се намира – в Украйна, в Молдова или в САЩ, – тя има усещането, че си е у дома, защото навсякъде е заобиколена от сънародници. Особено напрежение, което едва ли може да бъде точно дефинирано, носи посланието от Прародината, от онези *дълбоки и мощни корени, които ни водят към Малая Перешчепина, към гроба на Кубрат*. Манджукова поставя своите читатели в епицен-





търа на Свещеното място, от което тръгва не разселването, а обединяването на тези, които държат на корена си. И тук вече нямам място философските категории време и място, тук има само етноним *българин*, който носи по пращините страници на историята своя *съзидателен дух*. И не се измерва само и единствено с имената на Светите братя, съпокровители на съвременна Европа, и Джон Атанасов, или на Свети Климент Охридски и Николай Гяуров, или на Свети Йоан Кукузел и Христо Явашев... Този съзидателен дух носят със себе си *българските градинари в Закарпатие*. „За тези българи – както казва авторката, – дошли от България в Украйна, най-важното било със своите ръце и своя късмет да създават богатство и красота за себе си и за хората“. Съзидателният дух събира близо 4000 българи от цяла Украйна, които не само демонстрират автентичен български фолклор, но и прогласяват традицията на Международния научен форум „Българите от Северното Причерноморие“. Тук е мястото да отворя една скоба и да споделя собствените си впечатления от отдавнашната си среща с българите от село Криничное. Записала съм в бележника си думи на директора на местното училище: „Ще дойде време, когато българите от България ще идват при нас, за да търсят българското“. А от книгата на Райна Манджукова читателят ще научи и за начина, по който целокупната българска общност съпреживява *апокалипсиса, състоял се през 40-те години на XX век*, пресъздаден в двата филма на Константин Чакърров „Дойде есента на 1946“ и „Дългото завръщане“. За всички ни би било добре БНТ и БНТ sat поне веднъж годишно, както например се върти лентата на „Време разделно“, да ни припомнят за *страшната трагедия* с нашите сънародници. Може би това е единият от начините за нашето духовно единение с тях, етническите българи по света, защото за тяхното с нас няма никакво съмнение.

Много срещи и разговори с емоции и сериозни анализи с българите от Украйна, искрени думи на признателност към тамошни родолюбиви личности, между които Иван Плачков, Антон Киссе, Иван Шишманов; топли слова за един-

ствената в Кишинев българска библиотека „Христо Ботев“; признателност към организаторите на конкурса за детска рисунка „България в моите мечти“, в който участват деца от Украйна, Молдова, Западна Европа и Северна Америка, и не на последно място „откритието“, че *българите в Чикаго, в Америка, Канада, където и да е по света – винаги ще ги има*.

В разноцветната палитра от лица и събития, описани от Райна Манджукова, със завидния професионализъм на филолога родолюбец, специално място, заслужено, разбира се, е отредено на „тяхно величество“ учителите по български език. Дали *Час по родна реч* ще преподава Весела Залогина в българското Негелно училище, разположено на територията на святата Киево-Печорска лавра, дали „*Аз съм българче*“ ще учат между 6 и 12 хиляди непълнолетни български емигранти в САЩ, или представители на 19 гържави ще обсъждат на кръгла маса „Българското училище в чужбина. Специфика. Проблеми. Перспективи“, призванието на учителите и позицията на авторката се припокриват в най-важното – *голямата цел: създаване на условия за поддържане на българския дух и национално самочувствие у подрастващото поколение българи зад граница*.

Снимковият материал в „Кръстопътищата“ е радост за очите. Под снимките няма дата и година, а и не е необходимо. Целта – да се документира непреходното – българските деца, студентите, родителите (на Манджукова и на българите по света), Царевец, Шунка... – е да се убеди читателят, че за българското самосъзнание времето и пространството не са значими понятия.

Авторката не се срамува да запознае читателите си и с нелицеприятни прояви на студентите бесарабски българи и с прагматичното *Ако не ме приемат никъде – ще вляза в България...* Но нали медалът винаги има две страни. От другата страна са новоприетите студенти, които според нея още от първите си дни тук трябва да *разберат какво място е България и колко заслужава да бъде обичана*.

Това се отнася за всекиго от нас! Да се научим как да обичаме България. Защото тя го заслужава!